

СЛОБОДАН ВЛАДУШИЋ

АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ – БОРБЕНОСТ И ПРИНЦИПИЈЕЛНОСТ

Александар Јовановић (1949) редовни професор београдског Учитељског факултета у пензији, умро је у својој 72. години живота. Пошто није спадао у групу „познатих”, попут глумаца или певача, Александар Јовановић није имао стотине хиљада обожававалаца, који ће заплакати када чују за његову смрт. Уместо обожававалаца, имао је ближње: пријатеље и поштоваоце. Можда је то и боље – Гете је казао да би човек могао да поштује неког великог човека и сам мора да буде неко. Александар Јовановић је био и једно и друго: и велики човек и неко. Укратко, био је личност.

Вредност или ако хоћете *величина* научног опуса једног научника не мери се, наравно, ни бројем сакупљених бодова, ни бројем текстова, ни бројем књига. Вредност нечијег научног опуса јесте у одговору на питање да ли је тај опус има став према целини света, односно према оном *овде* и *сада* у коме настаје. Није тешко одредити шта карактерише овде и сада, у Србији, данас. Кратко и јасно: то је настојање спољашних играча да уз помоћ домаћих подуговарача, укину српски национални идентитет. Да би се ова тврдња доказала само треба пребројати број часова историје и српске књижевности у средњим и основним школама – најмањи у Европи – или пребројати колико се пута (не)помиње синтагма „национални идентитет” у стратегијама образовања и биће вам јасно да је то свесно планирана операција. Томе треба додати и отворене хајке на људе који се том процесу активно супротстављају – случај Милоша Ковића је ту свакако најпознатији – или инструментализацију некада постојећих књижевних награда (попут Нинове) или оснивање нових регионалних награда које националну књижевност треба да претворе у регионалну књижевност такозваних

„мањинских” група писаних на тзв. „нашем” језику, које, јасно, никада неће имати никакав однос према целини света (што је и крајњи циљ уништавања националне књижевности и идентитета).

Један мањи број људи активно учествује у овим процесима, а највећи део се прави да све ово не види или пак чини повремене изоловане гестове без већег ризика, како би себи олакшао савест и припремио (евентуални) алиби за будућност. Најмањи број људи се отворено и активно супротставља овом процесу, иако врло добро зна да тако бар нешто ризикују... Један од тих људи био је и Александар Јовановић.

За Александра Јовановића научно бављење српском књижевношћу није био „посао” или „занимање” или „каријера” већ животна мисија. Шта то значи? То значи да је проучавање српске књижевности за њега био само део једне свеобухватније борбе за њено очување. Када се то зна онда не чуди чињеница да је Александар Јовановић био један од кључних људи у стварању врло компетентне екипе стручњака за српску књижевност на Учитељском факултету у Београду; није чудно ни то што је Јовановић организовао бројне студентске екскурзије како би студенте провео кроз Србију, све до њених јужнијих крајева, на пример, до манастира Високи Дечани. Део те борбе били су и његови бројни јавни иступи када је оштро и аргументовано разоткривао тачке процеса укидања националног идентитета и српске књижевности.

Александар Јовановић је, укратко речено, био *принципјелан* човек који би помогао или подржао сваки ваш гест у борби за националну *вољу*, а да то чак специјално и не тражите од њега. То је чинио зато што је имао врло висок степен одговорности према својој животној мисији и свих нас, његових сународника који се те националне чињенице не стидимо, до које нам је стало, и који смо му зато сви били *ближњи*. А за ближње је Александар Јовановић умео да се подметне, не тражећи ништа заузврат. Њему је било довољно да зближава људе.

Описана уплетеност науке у животну мисију, приближава Александра Јовановића врхунским српским интелектуалцима с почетка 20. века, код којих се научни ангажман такође прожимао са животном мисијом деловања у корист опште *воље*. Мислим на људе попут Јована Цвијића, Јована Скерлића или пак на Љубу Стојановића, који је у једном писму Милану Решетару, написао „Немојте [...] мислити да се може одвојити чиста наука од политике. Као што је апсурдно *l'art pour l'art* исто тако нема науке ради науке, већ је она у вези са животом, са политиком.” Наравно, за Љубу Стојановића политика није била дневнополитичко пилићарење у потрази за пленом (влашћу) која би се онда користила у

личне, дакле, коруптивне сврхе већ се ту радило о кризи за национални интерес, а он је у српском случају и онда био исти као и сада: опстанак.

Није зато случајно што је омиљени песник Александра Јовановића био Иван В. Лалић. Као што нам је познато, Лалић је свој песнички опус и своју слику света изградио на *Анџолоџији новије српске лирике* Богдана Поповића (из 1911. године) те из факта да му је отац Влајко био младобосанац. Лалић никада није изоставио то В из свог имена чиме је потврдио аутентичност једног од својих најпознатијих стихова: *Љасови мрџвих, нису били мрџви љасови.*

Лалићево слику света одликује певање на ДА, односно прихватање света упркос свим страхотама, страдањима и патњама које су у њему дешавају. Таква слика света, којој је Лалић био веран, удаљавала га је од цинизма и нихилизма, а ближила га је сопственим сународницима који су му на тај начин постајали ближњи. Лалић притом, спада у ону групу врхунских српских песника-преводаца који су до европске културе и књижевности долазили преко националне културе и књижевности, приближавајући својим преводилачким ангажманом друге европске књижевности српској књижевности.

Лалићево певање на ДА, провиди се двоструком ДА Александра Јовановића: ДА тексту и ДА читаоцу.

Рећи ДА књижевном тексту значи да се Александар Јовановић није либио да тумачи поједине песничке и прозне текстове, до којих му је посебно стало. Као што је и сам умео да цени самосвојне песничке личности чија су дела препознатљива и без потписа аутора, и у самој његовој поетици тумачења може се приметити један особен лични и самосвесни приступ који је последица начина на који Јовановић разуме своју животну мисију. Важне трагове те херменеутичке самосвести, налазимо при крају говора који је Јовановић одржао поводом добијања награде „Николај Тимченко”. Након што је у том говору прво поменуо човека по коме је награда добила име, а затим песника Милосава Тешића, коме је посветио награђену књигу *Стих и ѿмћење – ѿезија и ѿезика Милосава Тешића*, Јовановић је на крају говора скромно проговорио и о свом херменеутичком вјерују:

Сматрам да је основи циљ књижевних интерпретација да служе поезији, да буду мост између њих и читалаца. Да читаоца уведу у свет песме, укажу му на могуће разумевање дела и да га затим препусте његовом доживљају и разумевању. Да се критичарево разумевање поезије види у његовим јасном и по могућству и лепом писању, а не у бројним цитатима и позивањима на књижевне тео-

рије којима стихови нису важни сами по себи, него тек као нека врста њихове илустрације.¹

Јовановић је тумачење поезије видео, дакле, као чин двоструке комуникације: комуникације са текстом и комуникације са читаоцем кога текст треба да уведе у песму. Његове књижевне анализе дакле, нису писане као део научног дискурса већ су упућене читаоцима којима поезија нешто значи, или који желе да им поезија нешто значи. Захтев да књижевна анализа постане чин комуникације са читаоцем, захтев који је Јовановић себи задао, оцртава се и у особинама идеалног тумачења које он наводи: тумачење треба да буде јасно и лепо написано. Тако у крајњем случају књижевност зближава људе, а тумачење књижевног дела постаје гест посредништва који треба да доведе до тога да књижевно дело треба да постане заједничко власништво аутора, тумача и читаоца, па тако изгледа као да сам текст ствара једну заједницу ближњих.

Улога књижевности да зближава људе има свој посебан значај у свету у коме данас живимо, а то значи у свету у коме се људи програмски разједињују. Овај свет нема више никакве везе са либерализмом у коме је држава номинално неутрална у погледу концепција среће или вредности њених становника – он је постао попрште наметнутог антихуманизма и то је очигледно: људи се данас дресирају тако да имају биолошки став према животу, што значи да се живот своди на испуњавање физиолошких нагона (минус нагон за размножавање), а у том процесу други људи постају само средства (обожаватељи), а престају да буду ближњи – пријатељи и поштоваоци. Зато људи себе доживљавају као празнине; не гледају више на себе као на оно што јесу већ као на оно што би желели да буду чиме прећутно признају да сада нису ништа. Ево и доказа: док су стари Грци веровали да човек треба да спозна самог себе, савременом човеку се непрекидно, гебелсовски, понавља да *следи своје снове* што другим речима значи да дефинише себе као неко ко нешто нема (нема оно о чему сања), дакле, на тај начин савремени човек себе одређује као празнину, као ништа. И док рутински верујемо да мото *следи своје снове* значи да ми сами треба да се посветимо остварењу неке жеље, та мисао нас, заправо, дресира да тражимо да нам неко други испуни ту жељу, да попуни то ништа у нама. Дресирају нас, дакле, да будемо покорни ономе ко има моћ да нам испуњава празнину, која се опет никако не може испунити, јер човек сања док је жив.

¹ Александар Јовановић, *О историји, сећањима и самоћи*, Задужбина „Николај Тимченко”, Лесковац 2019, 455.

И зато је овај свет оскудан: не зато што у њему нема новца или робе широке потрошње – и једног и другог има више него икада раније – већ зато што нас дресирају да верујемо да смо ништа и празнина.

И збиља људи који у то поверују престају тако да буду људи и постају оно што верују да јесу: ништа.

Упркос овом *йоницијавану* човека, Александар Јовановић је имао јасну вредносну вертикалу. Он је припадао групи људи за које важи оно што је приповедач Андрићевог романа *Омерџића Лаиас* казао за Богдана Зимонића: он је човек који „неће ништа до само да буде и остане оно што јесте”.

Александар Јовановић је спадао у људе који нису кроз живот пролазили као кроз сан, сањајући да оно што нису (па према томе и не могу да буду) већ је прихватао да буде оно што јесте. И зато што му је стало да остане то што јесте и да то остану и његови ближњи, он је имао толико борбености и толико принципијелности у свом односу према свету.

И поред те борбености и принципијелности, Јовановић никада није био заслепљен, нити радикалан. То је зато што је његов национални идентитет – оно што јесте – као и код Лалића био продужен у хуманистичку свест и хуманистички идентитет. Као што је Лалић преко Дучића и Војислава Илића долазио до Елиота и Хелдерлина, тако је и Јовановић до осталих европских књижевности долазио, између осталих писаца и песника које је волео, и преко Лалића. Тако се показало оно што је одавно познато: човек може да воли свој идентитет и своју културу и да исто тако воли, цени и поштује, оно што је најбоље у другим културама. То је основа која повезује проучавање националне књижевности са једним наднационалним хуманизмом и то је оно што ћемо изгубити када останемо без сопственог идентитета и сопствене књижевности: неприметно ћемо се претворити у животиње и биочестице, у комадић безличне светске популације, за коју ће се некако показати да је има превише и да је треба мало разредити.

Стога треба да памтимо људе као што је Александар Јовановић, треба да их укључимо у наше приче, које причамо ближњима и које слушамо од ближњих, јер Александар Јовановић је збиља био *неко* – човек и личност – а то је, у ова времена када нас уче да је ок бити нико, много, много више него што се на први поглед чини.

Проф. др Слободан Владушић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
svladusic@ff.uns.ac.rs